Aquinói Szent Tamás: *Commentaria in tres libros Aristotelis de Anima* III. 7.

[Arisztotelész] először az értelemnek az érzékeléssel való hasonlóságát adja elő. Másodszor e hasonlóságból következtetést von le a potenciális értelemmel kapcsolatban. Harmadszor az értelemmel kapcsolatban bizonyított kijelentésekből megmutatja a megértés és az érzékelés különbözőségét. Először is továbblép tehát e feltevéstől az igazolandó állításhoz, miszerint megérteni hasonló ahhoz, mint amikor érzékelünk. Ez a hasonlat világos annak alapján, hogy amint az érzékelés valaminek a megismerése, érzékelni pedig hol potenciálisan, hol aktuálisan érzékelünk, ugyanígy a megértés is valaminek a megismerése, s hol potenciálisan, hol pedig aktuálisan értünk meg valamit. Ebből pedig az következik, hogy amiképpen az érzékelés nem egyéb, mint hatás elszenvedése az érzékekkel megragadhatótól (vagy valami hasonló), ugyanígy a megértés is valami hatás elszenvedése az értelemmel megragadhatótól, vagy valami ehhez – tudniillik az elszenvedéshez – hasonló dolog. E két lehetőség közül a második a helyesebb. Az érzékelés ugyanis (amint feljebb, a második pontban mondtuk) nem hatás elszenvedése a szó szoros értelmében. A hatás elszenvedése ugyanis – a szó valódi értelmében – valamilyen ellentétes minőségtől (*a contrario*) történik. Van azonban benne valami, ami hasonlatos a hatás elszenvedéséhez, amennyiben az érzékelőképesség a potencialitás állapotában van az érzékelhetőhöz képest, és képes arra, hogy felvegye az érzékekkel megragadhatót. Ha tehát a megértés hasonló az érzékeléshez, a megértő rész nem szenvedhet el hatást, ha a hatás elszenvedését szó szerint értjük, de kell hogy legyen benne valami, ami hasonlít a hatás elszenvedésének képességéhez, mert ez a rész kell, hogy felvegye az intelligibilis *species*t, arra van tehát szükség, hogy a potencialitás állapotában legyen e *species* vonatkozásában, de ne legyen aktuálisan ez a dolog. Ahogyan tehát az érzékelő képesség viszonyul az érzékekkel megragadhatóhoz, hasonlóképpen kell viszonyulnia a megértőképességnek is az értelemmel megragadhatóhoz, mert mindkét képesség a potencialitás állapotában van a saját tárgya tekintetében, s mindkettő képes felvenni azt.

Ezek után (amikor azt mondja: „szükséges") a korábban mondottak alapján tárja fel a potentialis értelem természetét. Ezzel kapcsolatban két dolgot tesz: Először megmutatja, hogy a potentialis értelem nem valami testi létező, és nem is testi létezők elegye. Másodszor – ott, hogy „nem is keveredhet" – azt mutatja meg, hogy nem rendelkezik testi szervvel. Az első ponttal kapcsolatban tudnunk kell, hogy a régiek kétféleképpen vélekedtek az értelemről. Egyesek ugyanis azt állították, hogy az értelem oly módon összetett, hogy valamennyi létező princípiumát tartalmazza, hogy valamennyi létezőt megismerhesse – s [Arisztotelész] korábban említette, hogy ez Empedoklész véleménye. Anaxagorász ezzel szemben azt mondta, hogy az értelem egyszerű, semmivel sem keveredik, és semmi közössége nincsen a testi létezőkkel. Annak alapján tehát, amit korábban mondott, hogy az értelem nem aktuálisan, hanem csupán potenciálisan ért meg, [Arisztotelész] arra a következtetésre jut, hogy az értelem – éppen mert mindent potenciálisan ért meg – nem testi dolgokból álló elegy, ahogyan Empedoklész állította, hanem keveredés nélküli létező, ahogyan Anaxagorász mondta.

[Arisztotelész] az imént mondottak alapján tárja fel a potenciális értelem (*intellectus possibilis*) természetét. Ezzel kapcsolatban pedig két dolgot tesz: Először megmutatja, hogy a potenciális értelem nem valamely testi vagy a testi dolgokkal elegyedő képesség. Másodszor megmutatja, hogy nem rendelkezik testi szervvel. Az elsővel kapcsolatban fontolóra kell tehát venni, hogy a régiek kétféleképpen vélekedtek az értelemről. Egyesek azzal a feltevéssel éltek, hogy az értelem a dolgok összességének alapelveiből áll, hogy így mindent megismerhessen. Ez – amint fentebb mondta – Empedoklész véleménye. Anaxagorász

ellenben azt állította, hogy az értelem egyszerű és nem keveredett, és egyetlen testtel közös mozzanattal sem rendelkezik. Abból pedig, ami elhangzott, hogy az értelem nem aktuálisan, hanem csak potenciálisan rendelkezik a megértéssel, [Arisztotelész] arra a következtetésre jut, hogy az értelem – minthogy potenciálisan mindent megért – nem a testi dolgok elegye, amint Empedoklész gondolta, hanem elegyítetlen, amint azt Anaxagorász állította.

Anaxagorász szavai mögött az a megfontolás állt, hogy ő az értelmet a mozgás teljességének princípiumaként fogta fel, ami mindent tetszése szerint mozgat. Ám ha ez testi természetekből összetett elegy lenne, vagy ezek egyikével határozottan rendelkezne, nem mozgathatna mindeneket a saját teszése szerint, hanem egy dolog irányában lenne determinálva. S ezért mondja [Arisztotelész], hogy Anaxagorász keveredés nélkülinek tekintette az értelmet, hogy uralkodjon, azaz, hogy mindent a saját tetszése szerint mozgasson. Minthogy azonban mi most nem arról az értelemről beszélünk, amelyik a mindenséget mozgatja, hanem arról az értelemről, mely által a lélek megismer, ez az út alkalmatlan annak bizonyítására, hogy a lélek nem keveredett, hanem egy másik utat kell választani, és annak segítségével kell a bizonyítást elvégezni, hogy az értelem mindent megismer. És ezért teszi hozzá: „ez pedig azért van, hogy megismerjen", mintha csak azt mondaná: ahogyan Anaxagorász azért tekintette az értelmet keveredés nélkülinek, hogy irányítson, úgy nekünk azért kell az értelmet keveredés nélkülinek tekintenünk, hogy megismerjen.

Ez pedig a következőképpen válik világossá: Mindaz, ami valamihez viszonyítva a potencialitás állapotában van és képes valamit befogadni, híján van annak, amivel kapcsolatban a potencialitás állapotában van, és amelynek befogadására alkalmas, miként a pupillából is, amely a potencialás állapotában van a színek tekintetében, és képes befogadni őket, minden szín hiányzik. Márpedig a mi értelmünk úgy érti meg az értelemmel felfogható dolgokat, hogy ezek tekintetében a potencialitás állapotában van, s éppen úgy képes befogadni őket, miként az érzékek is az érzékekkel megragadhatókat: következésképpen hiányzik belőle mindaz, amit képes megérteni. Minthogy tehát értelmünk minden érzéki és testi dolog megértésére alkalmas, híján kell, hogy legyen minden testi természetnek, miként a látás érzéke is híján van minden színnek, mivel a szín megismerésére hivatott. Ha ugyanis rendelkezne valamilyen színnel, ez a szín megakadályozná más színek látásában. Miként a lázas beteg nyelve is, amelyen valami keserű nedv van, képtelen az édes íz érzékelésére. Ugyanígy, ha az értelem valamilyen meghatározott természettel rendelkezne, akkor ez a számára természettől fogva adott természet, akadályozná őt más természetek megismerésében. S ezért mondja, hogy *ami belül megjelenik, akadályozni fogja a külső dolog megismerését, és gátolni fogja,* azaz akadályozni fogja az értelmet, és valamiféleképpen fátylat borít rá, s elzárja más dolgok megfigyelésétől. Belül megjelenőnek pedig egy olyan dolgot nevez, ami belsőleg hozzátartozik az értelem természetéhez, s amíg ez jelen van számára, addig az értelem akadályozva van a megismerésben, mint ha azt mondanánk, hogy a keserű íz „belülről megjelenik" a lázas beteg nyelvének.

Mindebből azt a következtetést vonja le, hogy az értelem nem rendelkezik természettel, azaz nem rendelkezik *meghatározott* természettel, pusztán annyi a természete, hogy potenciális valamennyi létező tekintetében. Ez pedig azért illeti meg az értelmet, mert az érzékekkel megragadható dolgoknak nem csupán egyetlen nemét képes megismerni, miként a látás vagy a hallás, de nem is a közös vagy sajátos érzéki minőségek vagy akcidensek összességét ismeri meg, hanem – egyetemesen – valamennyi érzékelhető természet megismerésének a képességével rendelkezik. Így tehát amint a látás híján van az érzékelhetők egy nemének, úgy az értelem minden érzékelhető természetnek híján kell hogy legyen. Ebből pedig azt a további következtetést vonja le, hogy az, amit a lélek gondolkodóképességének nevezünk, aktuálisan egyike sem azon dolgoknak, amelyek a megértés előtt állnak, s ez ellentétes azzal, amit a

régiek állítottak. Ők ugyanis azt mondták: ahhoz, hogy az értelem mindent megismerhessen, a dolgok összességéből kell, hogy álljon. Ám ha azért ismerne meg mindeneket, mert mindent önmagában tartalmaz, akkor mindig aktuális, és sohasem potenciális megismerés lenne, ugyanúgy, ahogyan korábban az érzékelésről mondta, hogy ha az érzékelhetőkből állna, akkor nem szorulna rá a külső érzékelhető dolgokra ahhoz, hogy érzékeljen. S nehogy valaki azt higgye, hogy bármely értelemre nézve igaz az, hogy a potencialitás állapotában van a számára elgondolható dolgok tekintetében, közbeveti, hogy most arról az értelemről beszél, amellyel a lélek formál véleményt és gondolkodik. Ezt pedig azért mondja, hogy biztosítsa magát az isteni értelemmel kapcsolatban, amely nincsen a potencialitás állapotában, hanem valamiféleképpen mindent megért. S erről az értelemről mondta Anaxagorász, hogy keveredés nélküli, azért, hogy uralkodhasson.

(Schmal Dániel fordítása)